

Malka en haar broers
overleven de Holocaust.
Een indrukwekkend verhaal
over durf, medemenselijkheid
en hoop.

Malka Levine
Mijn moeders
moed

EEN WAARGEBEURD VERHAAL

Malka Levine

Mijn moeders moed

Hoe ik de Holocaust overleefde

Uitgeverij Omniboek

Inhoud

Proloog	9
1 Achterland	14
2 Vermoedens	29
3 Het getto	37
4 Een kans om te leven	46
5 Geleende tijd	56
6 Ergens... elders	68
7 Ongewenste gasten	76
8 De kuil	84
9 Belegerd	97
10 Fantasie	102
11 Ramspoed	109
12 Verbonden	122
13 Kovel	131
14 Pesach 1944	141
15 Pasen	147
16 'Slava'	153
17 Op zoek naar huis	159
18 Vluchtelingen	171
19 Het Beloofde Land	185
20 Een nieuw begin	191
21 Getuigenis afleggen	203

22	Het verleden	215
23	Terug naar Biscobich	222
	Epiloog	233
	Dankwoord	238

Proloog

November 1942

Ik had het koud, ik had honger en ik was bang. Om me heen op de binnenplaats van de gevangenis schreeuwden de bewakers. Ze duwden mensen in een rij, sloegen ze met de kolf van hun geweer of porden ze met scherpe metalen pieken bevestigd aan zware stokken. Mannen, vrouwen en kinderen werden op vrachtwagens geduwd en weggereden. Sommigen zwegen, anderen huilden. Kinderen gilden en verborgen zich onder de rok van hun moeder, baby's huilden van de honger.

Ik stond bij mijn moeder, mijn grootmoeder Miriam en mijn twee oudere broers. De reikwijdte van de ramp drong niet tot mij door. Ik was drieënhalf en maakte me vooral druk om de bijtende kou die zich meester maakte van mijn lichaam en mijn vingers gevoelloos maakte, waardoor het me niet lukte de knopen van mijn jas dicht te doen. Ik trok aan de rok van mijn moeder om haar aandacht af te dwingen. 'Mam, mam, help me!'

Mijn moeder was zich er maar al te zeer van bewust dat ons lot bezegeld was. Nog maar een paar minuten en dan zouden we gedwongen worden om plaats te nemen op een vrachtwagen die ons naar onze dood zou brengen. Veertien maanden eerder waren 15.000 Joden uit onze woonplaats Ludmir weggevoerd op een vrachtwagen, misschien wel de-

zelfde als die we nu zagen. Ze waren naar een plek vlak bij het dorp Piatydni gebracht en daar neergemaaid. Hun lichamen werden achtergelaten in een massagraf. Ruim een jaar had mijn moeder gevochten om haar drie kinderen te beschermen in het getto. Ze was de confrontatie aangegaan met het corrupte hoofd van de Joodse Raad om een werkvergunning te krijgen die enige bescherming bood, was 's nachts onder het prikkeldraad rondom het getto door gekropen om voedsel voor ons bij elkaar te schrapen van de akkers, en had ons verstopt voor de SS en de Gestapo die niets aan kinderen hadden en niet aarzelden ze te doden.

Elke dag die ons een piepkleine kans op overleving gaf, was opnieuw een bescheiden overwinning die haar vastbeslotenheid om ons te redden versterkte. Desondanks reageerde ze niet toen ik daar op de binnenplaats van de gevangenis smeekte of ze mijn knopen dicht wilde doen. Voor het eerst werd ze overweldigd door een gevoel van zinloosheid. Wat doet het er ook toe, dacht ze, of mijn kind kouvast? We waren begonnen aan de laatste etappe van onze levensreis en ze had geen reserves meer.

April 2023

Hoewel ik het verhaal vertel, ben ik niet het verhaal. Dit boek gaat niet over mij maar over de mensen die mij gered hebben. En hoewel het verhaal zich afspeelt in een klein stadje in het westen van Oekraïne is de boodschap universeel – dat zelfs in de donkerste dagen de menselijke geest kan triomferen over wanhoop en dat moed de angst zal overwinnen.

Midden in een genocide was mijn moeder belast met de zorg voor drie jonge kinderen. Haar overlevingskansen waren vrijwel nihil. In Ludmir woonden zo'n 25.000 Joden toen

het Duitse leger daar arriveerde en er waren nog maar een stuk of dertig in leven toen ze vertrokken, onder wie negen kinderen. Mijn twee broers en ik waren drie van die negen. We overleefden vanwege de vindingrijkheid van mijn moeder, haar moed en vastberadenheid, maar ook omdat anderen hun leven in de waagschaal stelden opdat wij in leven zouden blijven. Sommigen van hen waren mensen die wij nooit eerder hadden ontmoet, zoals een Duitse officier van de Wehrmacht die ons die dag bevrijdde uit de binnenplaats van de gevangenis. Anderen waren bekenden van ons. Het opmerkelijkst waren de Yakimchuks, een bejaard Oekraïens echtpaar dat ons een schuilplaats bood op hun boerderij. Helaas zijn er inmiddels zo veel jaren voorbijgegaan dat al mijn helden al lange tijd niet meer in leven zijn, maar het stemt me nederig nu hun daden op te schrijven en te bewaren voor toekomstige generaties.

Niemand weet precies hoeveel Joden er gedood zijn in wat tegenwoordig Oekraïne is, maar volgens schattingen zijn het er zo'n anderhalf miljoen. Dit is ongeveer een kwart van de zes miljoen die hun leven verloren tijdens de Holocaust en het hoogste percentage van welk land dan ook. Volgens sommige historici ligt het totale aantal hoger. De nazi's zagen ons niet als mensen en vonden ons de moeite van het tellen niet waard. Daardoor zal het juiste aantal altijd onzeker blijven. Hoe dan ook, dit is niet een strijd over aantallen. Elk leven was waardevol. De meerderheid van de Joden in Oekraïne werd niet afgevoerd naar concentratiekampen, maar in plaats daarvan pakten de nazi's duizenden mensen tegelijk op en schoten hen neer. Het was een uiterst grondig georganiseerde massamoord, uitgevoerd met Duitse precisie. Het rampzalige was dat een deel van de inheemse bevolking, zoals de Polen en de Oekraïners zelf, meewerkte aan deze massaslachting – net zoals enkelen van hen zich inzetten om Joodse levens te

redden. De dappere mensen die ons hielpen, dachten zelf na in plaats van te luisteren naar antisemitisch gif, en lieten zich leiden door mededogen.

Het is de verantwoordelijkheid van democratische instellingen om branden te blussen voordat ze uit de hand lopen. Terwijl ik deze proloog schrijf, voert Rusland in het hart van Europa een onzinnige oorlog tegen Oekraïne. Beide zijn Slavische landen, met dezelfde tradities, dezelfde orthodox-christelijke religie. Er is niets wat ze verdeelt, behalve de walgelijke ambities van een van hun leiders, de Russische president Poetin. Het is onvoorstelbaar dat er zelfs vandaag de dag nog autocraten zijn die zonder goede reden op oorlogspad gaan, louter ter meerdere eer en glorie van zichzelf.

In reportages vanuit Oekraïne zien we hoe burgers onder vuur worden genomen en door Rusland met een ijzingwekkende onverschilligheid worden gedood. Russische soldaten plegen oorlogsmisdaden met het doel de bevolking angst aan te jagen en zo in het gareel te houden. We zien hoe propagandisten van president Poetin in de Russische media haat aanwakkeren jegens Oekraïners en het Westen. Wereldwijd zijn er talrijke voorbeelden van etnische en religieuze haat die leiden tot geweld. We moeten de helpende hand reiken aan mensen die daaronder lijden, zodat het kwaad nooit overwint.

Mijn moeder sprak vaak over ons verleden, soms met een cynische wending die me deed grinniken. Haar verhalen nemen in dit boek een centrale plaats in. Mijn grote broer Haim had ook een behoorlijke inbreng. Hij heeft meer gedetailleerde herinneringen aan de vroege oorlogsjaren dan ik. Hij is erg inspirerend, een vriendelijke ziel die gul is met zijn tijd. Mijn jongste broer, Shalom, is erg in zichzelf gekeerd; hij vindt het moeilijk om te praten over zijn ervaringen tijdens de Holocaust, maar is erg goed als het gaat om het grotere beeld van de Tweede Wereldoorlog. Ik moet een beetje oppassen dat ik

geen donkere herinneringen oproep, maar hij is reuze hulpvaardig.

Ik heb ook gebruikgemaakt van de historische informatie uit een opmerkelijk boek dat mijn moeder me jaren geleden gaf: *Ludmir's Diary*. En ook van het meer recente *Jewish Ludmir*, van Volodymyr Muzychenko, dat veel ooggetuigenverslagen bevat van degenen die de verschrikkingen hebben meegeemaakt. Het lezen van deze getuigenissen bezorgde me koude rillingen en maakte me tegelijkertijd razend vanwege de onmenselijkheid die daaruit naar voren kwam.

Nu ben ik 83 en ik woon in een rustige voorstad van Nottingham. Ik voel me bevoorrecht dat ik in Engeland woon. Ik hou van het land en van de mensen, vooral van hun gevoel voor humor. Ik hou zelfs van het Engelse weer – nooit te warm, nooit te koud, altijd precies goed. Maar ik heb nog steeds flashbacks naar Ludmir, naar een tijd toen mensen hun verstand verloren en het doden van Joden legaal was.

‘Een zeer aangrijpende memoir.’

– Jonathan Arkush, voorzitter van Board of Deputies
of British Jews, 2015-2018

De twee jaar oude Malka en haar gezin schuilen tijdens de pogrom van augustus 1942 onder de vloerplanken van hun gettohuis. Wanneer de nazi's het huis binnenvallen offert vader Moshe zich op zodat moeder Rivka en de kinderen niet gevonden zullen worden. Net voordat hij het luik in de vloer sluit zegt Moshe de laatste woorden die hij ooit tegen zijn vrouw zal uitspreken: Red de kinderen.

Mijn moeders moed is het waargebeurde verhaal van Malka en haar twee broers, die dankzij hun moeders vindingrijkheid en wilskracht de oorlog overleven. De verschikkingen die Malka tijdens de oorlog meemaakt zullen voor altijd bij haar blijven, maar zo ook iedereen die het gezin helpt en bovenal haar moeders moed.

MALKA LEVINE werd geboren in Polen (Oekraïne) maar verhuisde in 1948 naar Israël. Ze is weduwe, heeft twee kinderen en woont tegenwoordig in Nottingham. Ze verscheen in *Malka's Story*, een documentaire over haar eerste bezoek aan Oekraïne sinds haar vertrek, en in de documentaire *Getting Away With Murder(s)*, een onderzoek naar de vraag waarom zoveel daders van de Holocaust ongestraft bleven. Ze tekende haar levensverhaal met behulp van haar broer op in dit boek.

Uitgeverij Omniboek

www.omniboek.nl

NUR 402